

11. Hartmann H. Ego Psychology and the Problem of Adaptation. New York : International Universities Press, 1958. URL: <https://archive.org/details/egopsychologypro0000hart>
12. Klein M. Notes on Some Schizoid Mechanisms. *International Journal of Psychoanalysis*. 1946.
13. Winnicott D.W. The Maturation Processes and the Facilitating Environment. London : Hogarth Press, 1965.
14. Kernberg O. Borderline Conditions and Pathological Narcissism. New York : Jason Aronson, 1975.
15. Fonagy P. et al. Affect Regulation, Mentalization and the Development of the Self. New York : Other Press, 2018.
16. Hobfoll S.E. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*. 1989. Vol. 44. P. 513–524. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513>
17. Lazarus R.S., Folkman S. Stress, appraisal, and coping. New York : Springer Publishing Company, 1984. 445 p.
18. Engel G.L. The need for a new medical model: A challenge for biomedicine. *Science*. 1977. Vol. 196. P. 129–136. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.847460>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-619-8-61>

ДИВЕРСИФІКАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Кононенко Оксана Іванівна

*доктор психологічних наук, професор, академік НАН ВО України,
завідувач кафедри соціальної психології,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Сучасні соціальні трансформації – повномасштабна війна, вимушена міграція, цифровізація, зміни в структурі зайнятості та освітніх практиках – радикально ускладнюють життєвий простір особистості та змінюють умови її формування й функціонування. Класичні теоретичні моделі особистості, орієнтовані на відносно стабільні соціальні структури, демонструють обмежену пояснювальну силу в умовах нестабільності, множинності ідентичностей і фрагментації соціального досвіду. Їхня методологічна слабкість полягає в прагненні

до уніфікації та редукції складних психосоціальних явищ до окремих змінних чи детермінант.

Традиційні підходи часто виходять з припущення про відносну сталість контексту розвитку особистості, тоді як сучасна реальність характеризується нелінійністю, контекстуальною залежністю та варіативністю психологічних процесів. У цих умовах виникає потреба в новій методологічній оптиці, здатній відображати динаміку та багатовимірність особистісного функціонування.

Диверсифікаційний підхід, що активно розвивається в українській психології (О.І. Кононенко та ін.), постає не як додатковий інструмент, а як принципово інша методологічна стратегія дослідження особистості. Розвиваючи ідеї диверсифікаційного підходу, ми розуміємо його як структуровану інтеграцію множинності рівноправних аналітичних перспектив, що базується на чітко визначених дослідницьких цілях і концептуальних рамках.

Важливо розмежовувати диверсифікацію та еkleктизм: якщо еkleктизм є механічним поєднанням теорій без внутрішньої логіки, то диверсифікаційний підхід передбачає системну інтеграцію різних рівнів і перспектив аналізу.

Методологічну основу підходу становлять чотири ключові принципи:

1. Принцип багаторівневості аналізу – особистість розглядається як система, що функціонує одночасно на інтраіндивідуальному, міжособистісному та соціокультурному рівнях.

2. Принцип контекстуальності – психічні явища неможливо зрозуміти поза конкретними соціальними, культурними та історичними умовами.

3. Принцип динамічності – особистість трактується як процес, а не як статична структура.

4. Принцип варіативності – визнається множинність траєкторій розвитку, які не зводяться до єдиних нормативних моделей.

У межах такого підходу особистість постає як відкрита, нелінійна система, що перебуває в постійній взаємодії із середовищем. Її характеристики (цінності, установки, поведінкові патерни) є результатом складної динамічної взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників.

Аналітично доцільно виокремити три взаємопов'язані площини дослідження:

1. Внутрішньоособистісна площина. Диверсифікаційний підхід дозволяє інтегрувати теорії особистісних рис, екзистенційно-сміслові концепції, а також категорії цінностей, смисложиттєвих орієнтацій та ідентичності. В умовах соціальних трансформацій ці утворення втрачають стабільність і набувають процесуального характеру.

Зокрема, ідентичність трансформується в «множинну ідентичність», яка актуалізується залежно від контексту (наприклад, у вимушених переселенців, які поєднують регіональну, національну та європейську ідентичності).

2. Міжособистісна площина. Особистість реалізується через систему соціальних взаємодій, які зазнають суттєвих змін під впливом цифровізації комунікації, розмивання традиційних ролей і нових форм соціальної підтримки. Підхід дозволяє розглядати ці зміни не як відхилення від норми, а як нові форми організації соціального досвіду.

3. Макросоціальна площина. Соціальні інститути, економічні умови та політичні процеси виступають активними чинниками формування особистості. Досвід війни чи вимушеного переселення потребує аналізу не лише на індивідуальному, а й на структурному рівні суспільних трансформацій.

Особливе значення диверсифікаційний підхід має для розуміння психологічної стійкості. Традиційне трактування стійкості як стабільної риси є методологічно спрощеним. У сучасних умовах її доцільно розглядати як процесуальний конструкт, що формується у взаємодії трьох груп чинників: індивідуальних ресурсів (саморегуляція, когнітивна гнучкість, смислотворення), соціальної підтримки (родина, спільноти, інституції) та доступу до освітніх і соціальних можливостей. Таким чином, психологічна стійкість є функцією системи «особистість – середовище».

У сфері освіти диверсифікаційний підхід сприяє подоланню стандартизованих моделей і передбачає індивідуалізацію освітніх траєкторій, інтеграцію формального та неформального навчання, а також врахування життєвого досвіду здобувачів як важливого ресурсу. Це особливо актуально для підготовки психологів і соціальних працівників, де методологічна гнучкість мислення безпосередньо впливає на здатність працювати з різноманітними клієнтськими запитами.

У системі соціальної підтримки підхід дозволяє перейти від універсальних моделей допомоги до диференційованих стратегій, що враховують не лише соціальну категорію клієнта (ВПО, ветеран тощо), а й індивідуальні психологічні особливості, ресурси та контекст життєвої ситуації.

Водночас диверсифікаційний підхід має обмеження. Головне з них – ризик втрати теоретичної цілісності у разі надмірної множинності перспектив без сильного інтегруючого ядра. Інша проблема – підвищені вимоги до компетентності дослідника, який повинен володіти різними методологічними інструментами та вміти узгоджувати їх у межах єдиної логіки дослідження.

Тому ключовим завданням є розробка інтегративних моделей, що забезпечують узгодженість різних рівнів аналізу. Саме на цьому етапі диверсифікаційний підхід переходить від декларативного до реального методологічного інструменту.

Узагальнюючи, диверсифікаційний підхід є адекватною відповіддю на виклики сучасних соціальних трансформацій, оскільки він дає змогу: подолати редукціонізм у дослідженні особистості; врахувати багатовимірність її функціонування в нестабільних умовах; інтегрувати різні рівні аналізу в єдину концептуальну систему.

Впровадження цього підходу створює передумови для глибшого розуміння механізмів адаптації, розвитку та збереження психологічної стійкості особистості, а також підвищує ефективність освітніх і соціально-психологічних практик у трансформаційному українському суспільстві.

Література:

1. Євдокімова Н.О., Зливков В.Л., Лукомська С.В., Котух О.В. Особистість в умовах війни: психологічна діагностика та допомога : навчальний посібник. Київ, 2025. 198 с.
2. Кононенко О.І. Диверсифікаційний підхід в реалізації підготовки психологів у ЗВО в умовах невизначеності. *Українська психологія. XXI століття. Початок. (Дні української психології в Берліні)* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2023. С. 558–560.
3. Кононенко О.І. Категорія диверсифікації в контексті психології перфекціонізму особистості. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Психологія»*. 2015. Т. 20, вип. 7. С. 45–52.
4. Мельничук М.М., Павленко В.М. Психологія толерантності особистості (на матеріалі дослідження студентів) : монографія. Полтава : ФОП Мирон І.А., 2014. 244 с.